

ГРАФИТИ ВЪРХУ ГЛИНЕНИ ИЗДЕЛИЯ ОТ АНТИЧНИТЕ КЕРАМИЧНИ ЦЕНТРОВЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ

ПАВЛИНА ВЛАДКОВА

Една голяма част от разнородния материал, открит при археологическите проучвания на античните керамични центрове, разположени на територията на Никополис ад Иструм, вече е влязъл в научно обръщение.¹ Обект на нашето изследване са 14 броя графити, открити върху глинени предмети от керамичните центрове в Бутово и Павликени. Тук ние ще ги разглеждаме заедно, защото двата центъра функционират по едно и също време и тяхната продукция е предназначена за едни и същи потребители. Там, където е възможно, ще бъдат направени и съответните изводи за всеки един от центровете поотделно.

Къде се откриват графити?

Най-масово графити се изписват върху глинени съдове - гърнета /кат. No 1,2/, купи и паници /кат. No 3,4/ и подноси /кат. No 5/. Върху теракота и калъп за теракота имаме открит по един надпис /кат. No 9.10/. По-многобройни са графитите върху лампи и калъпи за тяхното производство /кат. No 6,7,8,10/. Макар и рядко, срещат се графити и върху строителна керамика - тухли /кат. No 14/ и имбреци /кат. No 13/. Върху тегули досега са открити само печати на Първи италиански легион. Следователно графити откриваме върху всички типове глинени предмети, които са произведени в работилниците.

Графитите били изписвани върху стените на съдовете и по дъната. Интересен е фактът, че върху съдовете всички надписи се откриват почти на едно и също място - малко под устието. Върху подноса надписът е на обратната страна на едната дръжка. Върху лампите надписите, независимо от тяхното съдържание, са само върху дъната. При теракотата надписът е изписан в долната част на поставката, от лицевата страна. Върху калъпите има графити както по външната, така и по вътрешната повърхност.

Върху някои от глинени предмети надписите са поставени на видими места, където лесно могат да бъдат прочетени. На други те са дискретно изписани с цел да се четат само от този, който се интересува от точния текст.

Някои от графитите са направени от умела ръка, буквите са добре изписани /кат. No 12,13/. Други са надраскани небрежно и набързо, с остър железен или дървен предмет, попаднал случайно подръка /кат. No 2,3,10/. В едни от случаите графитите са изписани след формуването на съда, преди да бъде нанесено лаковото покритие /кат No 1,6,7,8,9,10,11,12,13,14/. В други са издраскани след изпичането, което не е позволило буквите да се оформят прецизно /кат. No 2,3,4,5/.

На какъв език са графитите?

От общо известните 14 графита на старогръцки език са 6 броя, на латински - 6 броя и върху два калъпа има знаци и цифри. Следователно не може да се каже, че има превес на един от двата езика. Определено на латински език са надписите върху строителната керамика, произхождаща от Бутово /кат. No 13,14/. Този факт е обясним, тъй като тук вероятно е било настанено поделение на Първи италиийски легион² и едно от доказателствата за това са и откритите тегули и имбреци с печата на легиона. Разбира се, че те не са били пренасяни от Нове, главен лагер на Първи италиийски легион, а са били правени на място за нуждите на местното население, живеещо в голямото селище в близост до керамичния център. Глината, от която е изработена строителната керамика с печати от Бутово, по състав е напълно идентична с тази на глинените съдове, лампи и теракоти, произвеждани в керамичния център. Надписите върху лампите са на двата езика. В единия случай това е името на производителя на латински език /кат. No 6/ а на другите две лампи пожелание на старогръцки език /кат. No 7,8/. Лампите са били предназначени основно за местното население и това е едно доказателство за езика, на който е говорело последното.

Надписът върху теракотата е на латински език /кат. No 9/. Изображението е на войник. Наложило се е мнението, че това са детски играчки. По-скоро тук става дума за евтини глинени изделия, които може би са отнасяни като сувенири от войниците след прекратяване на военна служба, спомен от прослуженото в легиона време. Така става обясним и надписът върху теракотата. Едва ли едно дете би се интересувало от името на човека, произвел играчката му.

От разкопките на керамичните центрове Бутово и Павликени са известни много малко епиграфски материали, които могат да дадат информация за езика, ползван от населението в района. Изключвайки военната диплома, открита в близост до керамична работилница в Бутово³, ни е известна една оброчна плочка на Артемида /Диана/ с посвещение на латински език⁴ и два железни печата дамги с инициали на латински език⁵. Оказва се, че всички открити надписи, които не са върху глина и произхождат от разкопките, са на латински език.

Не може да пренебрегнем и епиграфския материал, открит в землищата на съвременните селища Павликени и Бутово. От всички известни ни досега 20 надписа 3 са на старогръцки, 16 - на латински език и 1 е двуезичен. Този факт доказва наложилия се в региона език. Както при официалните надписи, така и при култовите този език е латинският. Независимо че една част от имената на посветителите или починалите издават тракийския или източния им произход, те правят своите посвещения на латински език. Последният се е наложил най-вероятно поради присъствието на войници от Първи италиански легион, а не само под влиянието на заселилите се тук ветерани. Обикновеното население обаче е използвало и старогръцки език, доказателство за което са шестте надписа върху глинени изделия, както и надписите на старогръцки върху две от оброчните плочки, открити в Бутово.

Каква информация дават графитите?

На първо място ние четем имената на хора, които са живяли и работили по онова време. Така даденият предмет добива друга стойност и значение и гърнето вече не е един безличен глинен съд, а например това е съдът на Артемидорос.

Някои от имената са известни и от други надписи от Мизия и Тракия, както и от територията на Никополис. Типичното римско име Aurelius /кат. No 1/ е често срещано през I-III век⁶, но фамилията Lastar не ни е известна от други надписи. Гръцкото име Артемидорос /кат. No 2/ също се среща често, но не и в надписи, произхождащи от територията на Никополис.⁷ Типичното римско име Gaius откриваме в списъка на членовете на Дионисовия тиаз от Бутово⁸ и в надпис от Ятрус⁹. Интересно е името Acinianus, което също не ни е известно от други надписи, но твърде много се доближава до гръцкото име Ασίανος /Asianos/, което откриваме върху един надпис от Никополис, датиран втората половина на II век.¹⁰ Името на производителя на теракотата Ficulus /кат. No 9/ вероятно е италианско, но засега не е известно от други надписи от Мизия и Тракия.

Две са имената на производителите, които четем - Gaius върху дъното на глинена лампа и Ficulus върху поставката на теракотата войник /кат. No 6,9/. За първи път откриваме имената на местни производители на грънчарски изделия от територията на Никополис. Имаме изказани няколко мнения за името на собственика на работилниците в Бутово. Проучвателят Б. Султов отначало предполага, че собственик е Паутал, син на Коринт, жрец на Дионис.¹¹ Имената той разчита от надпис върху камък, но самият надпис не е открит в керамичния център, а в землището на Бутово, така че в действителност това мнение е съвсем хипотетично. За втори път проучвателят на керамичния център смята, че отношение към керамичното производство може би има носителят на военната диплома, открита в едно жилищно помещение в близост до грънчарските пещи.¹² Дипломата се датира от 7.01.228 г. В началото

на III в. обаче керамичният център в Бутово функционира с пълна сила и не можем да приемем, че едва след 228 г. започва организация на керамичното производство в този център. Не е известно също така дали жилището, което е проучвано, принадлежи към комплекса на керамичния център или към селището в близост до него, и от друга страна, дали пък дипломата принадлежи на собственика на това жилище, или е попаднала случайно там, още повече че е открита само едната плочка от нея.

За собственика на керамичния център в Павликени имаме едно-единствено свидетелство - двата печата дамги, произхождащи от разкопките. И двата, макар и с различни размери, са с едни и същи инициали - TFG. В литературата има изказани различни становища за значението на съкратено изписаните думи върху паметници от този вид.¹³ Налага се мнението, че обикновено се изписват съкратено думите: знак sig /signum/, ливада prti /prati/ оградено място за развъждане на добитък viv /vivarium/, имение pr /praedium/. В случая според нас са изписани инициалите на собственика на вилното имение, където наред с керамичната дейност е било развито и скотовъдството, и земеделието, за които дейности в региона има идеални условия.

И така засега от керамичните центрове в Бутово и Павликени ние знаем имената на двама производители грънчари - Gaius и Ficus, и инициалите на собственика на вилата в Павликени TFG.

За инициала върху дръжката на глинения поднос, открит в Бутово /кат. No 5/, можем само да гадаем. Тъй като надписът е направен съвсем дискретно, то това може би е името на потребителя. Фактът че графитът е направен след изпичането на съда, дава основание да предположим, че притежателят е маркирал своята собственост.

От графитите ни стават известни и няколко имена на притежатели на глинени изделия - Acinianus, Aurelius Listar, АртемиДорос, Пал ..., ...canus.

Чрез графитите обогатяваме представата си за култовете, които са били популярни в региона на керамичните центрове през II-III в. /кат. No 13/. Върху едната половина на калъп за теракота орел откриваме изобразена стилизирана глава и надпис НΛΙΟΥС. Следователно изображението е на бога на слънцето. Това божество обикновено е представяно като младеж с лъчист венец на главата. В Рим на бога на слънцето били приписвани всички митове, свързани с гръцкия Хелиос.¹⁴ През императорската епоха Сол свързвали с персийския бог Митра, чийто култ бил разпространен по всички краища на империята от римските войници, а също и с други източни божества на слънцето.

Откриването на изображение на Хелиос върху калъпа за теракота, ясно посочено от изписаното име на божеството, поставя въпросът дали в случая орелът трябва да свържем с култа към Зевс /Юпитер/ или с някои от източните култове. Орелът не е символ

само на Зевс, а също и на сирийските ваали. В него може да се търси и соларен символ. Често го откриваме върху паметници на Юпитер Долихен, и то с централно значение. Източните култове са твърде популярни в района на Бутово-Павликени. От Бутово произхожда единственото посвещение на египетската Изида, известно от територията на Никополис.¹⁵ Тук са открити много паметници с посвещения на сирийски Долихен, отъждествяван с Юпитер Оптимус Максимус¹⁶, на фригийския Сабазий¹⁷, имаме данни за култа към персийския бог Митра¹⁸. В настоящото съобщение ние само поставяме въпроса. В случая за нас е важен фактът, че графит върху калъп за теракота дава информация за практикуваните в региона култове и може би ще промени някои от установените вече мнения във връзка с тях.

Върху дъната на две глинени лампи е изписано пожелание на старогръцки език "за щастие /кат. No 7,8/. Дискът на едната лампа липсва, а върху този на втората е изобразена еротична сцена. Лампите са от типа XXII по Кузманов и се датират от началото на III до края на IV в.¹⁹ Изработени са в различни калъпи, но са открити на едно и също място. Надписите върху дъната са изписани от една и съща ръка - тази на производителя. Вероятно и върху липсващия сега диск е била изобразена еротична сцена. Съдейки от релефните изображения, ние си задаваме въпроса дали лампите са били използвани при някакви култови ритуали, или просто са били ползвани от обикновените хора при твърде лични емоционални моменти в техния живот. Склонни сме да допуснем второто. Интересен е фактът, че това са единствените известни засега лампи в България с пожелания от този вид.

Надписът върху имбрекс дава времето, когато е бил произведен - при император Гордиан /кат. No 13/. Най-вероятно става дума за Гордиан III /238-244/. Може би надписът е направен от ръката на войник, участвал в производството на строителна керамика.

Върху два от калъпите - за изработване на теракоти войници и за лампи /кат. No 10,11/, откриваме знаци, които е трудно да бъдат разчетени и интерпретирани. Страничните означения може би са правени с цел точното напасване на долната и горната част на калъпите. Върху калъпа за теракоти графитите са нанесени върху задната повърхност преди изпичането на изделието. В такъв случай отпада мнението, че знаците показват броя на направените в калъпа предмети, в случая лампи. Маркировката е била направена при изработването на самите калъпи. Хоризонталната черта, направена на два пъти над знаците, ни кара да мислим, че са били изписани числа. Цифрата обаче е толкова голяма - 1000000, че ни се струва нереална. Какво би могла да означава не можем дори да предположим. Ако обаче приемем, че тази черта е поставена с цел да подчертае, че става дума за цифра, то тогава в първия ред четем 1000, а в долния 1006. В този случай вече можем да тълкуваме, че това е броят на произведените от дадения майстор калъпи, като той

си е маркирал бройката върху задната част на едно от още неизсъхналите изделия. На този етап на проучване значението на останалите знаци остава неизвестно.

Какъв е смисълът от изписване на графити върху глинени изделия?

Смисълът е напълно обясним, когато разчетем името на производителя на съответното глинено изделие. По този начин той маркира своята продукция и името му е един вид гаранция за качеството на произведението му. Така всеки е можел да научи от кого и къде е изработен подносът или фината глинена лампа.

Разбираем е и фактът, че собствениците на глинени предмети са изписвали имената си. Това обаче не е правено с цел увековечаването, а най-вероятно заради по-лесното откриване на предмета сред подобните му. А притежателят на теракотата войник е държал да бъде изписано както името на производителя, така и неговото, защото е искал да я има като спомен в дома си.

Върху калъпите графитите били нанасяни с цел улесняване на работата и воденето на някаква отчетност и контрол при тяхното изработване.

Не е рядък и емоционалният момент, предизвикал изписването на някои графити. Най-ярък пример за това са пожеланията за щастие върху дъната на глинени лампи. Може би войникът, написал върху имбрекса "Рим при Гордиан", е имал чувството за историзъм и е искал да остави следа за времето, когато е била изработена строителната керамика. И в древността, както и днес нецензурни надписи са се срещали изписани къде ли не. Макар че не можем да разчетем надписа върху тухла, то виждайки рисунката над него, се досещаме какъв е смисълът на написаното.

Независимо че са малобройни, графитите върху глинени изделия, произведени в античните керамични центрове на територията на Никополис ад Иструм, носят информация, която не може да даде нито един вид друг материал, открит при проучванията. Тръгвайки от имената на производителите и собствениците, ние се докосваме до ежедневните настроения и вълнения на хората, живяли преди толкова векове.

КАТАЛОГ

1. ASRELI-SLISTAR

Графитът е нанесен в горната част на глинено гърне. Размери на съда: диам. на устието 10 см, диам. на дъното 4,4 см, височина 10,5 см. Графитът е направен преди изпичането на съда. Буквите са с височина от 0,6 до 1 см. При буквата А липсва хоризонталната хаста. Този тип глинени гърнета се датира II-III в.²⁰ По палеографски белези надписът се датира от същото време.²¹ Инв. No 2026 А/ТОМ

2. ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΣ
ΕΚΙΝ

Надписът е върху средната част на глинено ойнохое. Размери на съда: диам. на дъното 8 см, височина 18 см. Графитът е изписан след изпичането на съда. Надписът е в два реда. Височината на буквите в първия ред е от 1 до 2 см, а при втория от 1 до 1,2 см. Разстоянието между двата реда е 0,5 см. Всички букви имат различна височина и ширина. В ред 1 има разлика между изписването на буквата Ρ. Характерно е изписването на буквата Μ, при която втората и четвъртата чертичка са удължени спрямо първата и третата. Имайки предвид, че при изписването на тази буква е характерно, че едва след средата на III в. първата и третата черта са абсолютно вертикални, то за датировка приемаме времето преди III в.²² Глиненият съд също се датира II-III в.²³ Инв. No 1970 Α/ΤΟΜ.

3. ΙΛΛΑΝΟ

Надписът е направен върху горната част на глинена купа. Размери на фрагмента 7,5/5/0,5 см. Графитът е оформен след изпичането на съда. Той е в един ред, като буквите са изписани твърде неравномерно. Височината им е от 0,8 до 1 см. Графита датираме - II-III в.²⁴ Инв. No 3019 Α/ΤΟΜ.

4. ΠΟΛ

Надписът е върху фрагмент от глинена паница. Запазена е само част от него. Графитът е направен след изпичането на съда. Буквите са четливи, дълбоко врязани. Датираме според датировката на съда - II-III в. Инв. No 3195 Α/ΤΟΜ.

5. ΓΡΣΒ

Надписът е върху долната част на дръжката на поднос. Размери на съда: д. 35 см, макс. ш. 17,4 см, в. 3,2 см. Направен е след изпичането на съда. Височината на първите две букви е 0,7 см, а на третата 1,2 см. Датираме на базата на откритите при проучването

заедно с него монети от времето на Септимий Север до Гордиан III, т.е. края на II - първата половина на III в. ²⁶ Инв. No 1220 А/ТОМ.

6. СΛΙΥΞ

Графитът е върху дъното на глинена лампа, еднофитилна, с кръгъл резервоар и изнесен навън фитилник. Надписът е направен преди изпичането на лампата и преди нанасянето на лаковото покритие. Височината на буквите е 0,6-0,7 см. Буквата G е изписана без характерната хоризонтална чертичка, буквата A е без хоризонтална хаста. Буквата S е изписана твърде артистично. Палеографските белези ни дават основание да датираме лампата през първата половина на II в. сл. Хр. ²⁷ Намираме потвърждение на тази датировка и чрез нумизматичния материал, открит в комплекса - монети от Траян, Хадриан и Антонин Пий. ²⁸ Инв. No 1048 А/ТОМ.

7. ΓΥΜΦΟΡΟΥ

Графитът е върху дъното на еднофитилна глинена лампа, чийто диск е украсен с релефна еротична сцена. Размери на лампата: 9,8/7,8/3,9 см. Надписът е в един ред, направен преди нанасянето на лаковото покритие. Височината на буквите е 0,3-0,4 см. Лампата се датира III-IV в. сл. Хр. ²⁹ Инв. No 603 А/ТОМ.

8. ΓΥΜΦΟΡΟΥ

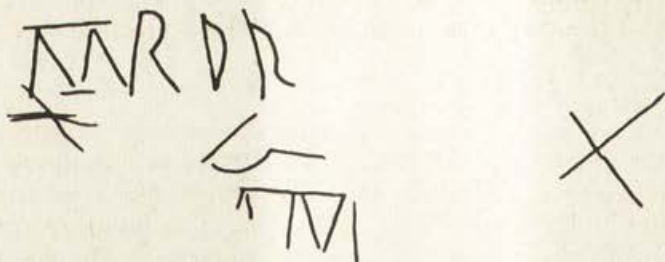
Графитът е върху дъното на лампа, същия тип като описаната под No 7. Размери на лампата: 8,9/6,9/4,1 см. Направен е преди нанасянето на лаковото покритие. Височината на буквите е 0,3 см. Надписите върху лампа No 7 и описваната са направени от една и съща ръка. Инв. No 591 А/ТОМ.

FICVLVSFC

9. ΛCINIANVS

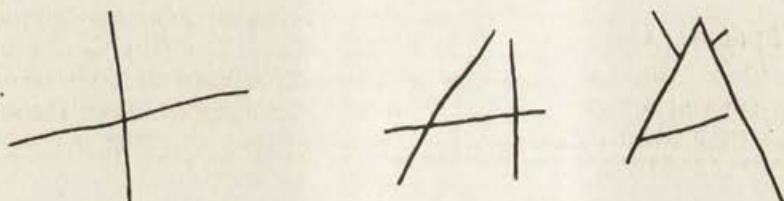
Графитът е върху долната част на поставката на теракота войник. Запазена височина на теракота е 6,5 см. Надписът е направен преди изпичането и нанасянето на лаковото покритие, в два реда. Височината на буквите от първия ред е 0,5 см, на втория 0,7 см. Разстоянието между двата реда е 0,5 см. Буквите са прецизно изписани. Вертикалната черта на буквата F е леко наклонена, липсва хоризонталната хаста на A, двете черти на V не са вертикални и симетрични. Това ни дава основание да датираме теракотата през II, най-късно началото на III в. ³⁰ Инв. No 2862 А/ТОМ.

10.

Фрагмент от калъп за горната част на еднофитилна лампа. Знаците и цифрите са изписани върху външната част на калъпа преди неговото изпичане. Има знак и върху страничния ръб. Основно графитите са в два реда, като между тях има и други знаци, разположени несиметрично. Височината на знаците и буквите от първия ред е от 1,8 до 2 см, а от втория са запазени частично. Вероятно хоризонталната черта над първата буква М от първия ред е поставена, за да подчертае, че става дума за цифрата 1000, а не означава 1000000. В долния ред възстановяваме цифрата 1006, а хоризонталната черта над нея също е поставена, за да подчертае, че става въпрос за цифра. Останалите знаци и букви, изписани във всички посоки, на този етап не разчитаме. По палеографски белези /най-вече изписването на числото М/ датираме графитите II-III в.³¹ Тази датировка не противоречи и на датировката на лампата, изработена в калъпа.³² Инв. No 646 А/ТОМ.

11.

Графитите са върху калъп за теракота войник, от който е запазена тази половина, в която е била моделирана лицевата част на теракотата. Нанесени са върху гърба на калъпа и в горната и долна странични части преди неговото изпичане. Калъпът е с елипсовидна форма и размери 15/4-11 см. Централно място заема знакът X, който вероятно означава цифра.³³ Страничните знаци наподобяват буквата А и най-вероятно са маркировка, свързана с точното прилепване на двете части на калъпа, горна и долна половина. Датировката II-III в. е на базата на изработваната в калъпа теракота. Инв. No 546 А/ТОМ.

12.

ΗΛΙΟΣ

Надписът и изображението на Хелиос са направени върху калъп за теракота орел. Намират се от вътрешната страна на калъпа, върху крилото на птицата. Графитът е направен преди изпичането на калъпа от майстора, извършил известно ретуширане на някои от детайлите от украсата на теракотата. Запазена височина на фрагмента 18 см. Надписът е в един ред, а под него е изображението. Височината на буквите е от 0,5 до 0,4 см. Те са ясни и четливи. Датираме на базата на още един калъп за орел, на който са запазени и двете части и чиято украса е в същия стил³⁴, както и според данните за глинени антефикси, открити в Павликени и изобразяваща маска със същата украса - края на II - началото на III в. сл. Хр. Инв. No 3004 А/ТОМ.

13.

ROMA - CORDIAI

Надписът е върху имбрекс, в един ред и е направен преди неговото изпичане. Буквите са с височина 1,8 до 1,2 см, като се смаяват постепенно от началото към края на надписа. Забелязват се някои особености в изписването на отделни букви. На буквата А лявата черта е малко по-дълга от дясната и е леко заоблена. Двете букви R са изписани по различен начин. Буквата G е със силно изнесена хоризонтална хаста. По палеографски белези надписа датираме от III в.³⁶ а съдейки от текста, ограничаваме в средата на III в. - времето на император Гордиан. Инв. No 1005 А/ТОМ.

14.

ARCDKVTNOLL

Графитът е нанесен върху фрагмент от тухла преди нейното изпичане. Над надписа има изображение - също графит на фалус. Надписът е в един ред, буквите имат височина от 0,5 до 0,6 см. Буквата С е по-малка от останалите. Хоризонталната хаста на Т е леко заоблена. Буквата О е много заоблена в сравнение с останалите букви. Палеографските белези сочат като време на изписване на графита средата на II-III в.³⁷ Намерените в близост до мястото на откриване на фрагмента монети от времето на Северите стесняват тези граници³⁸ и ние датираме края на II - началото на III в. Инв. No 1146 А/ТОМ.

БЕЛЕЖКИ

1. *Sultov, B.* Ceramic production on the territory of Nicopolis ad Istrum /II-nd - IVth c./ ГСУ ИФ LXXVI, 2 1983 и посочената там литература; *И. Църв.* Бюст на император Комод от Павликени, ИИМВТ, 1991, VI, 138-140; Паметници на римската бронзова пластика от ИМ - В. Търново, ГМСБ, XVI, 31-42; Медицински и фармацевтични инструменти и пособия от Никополис ад Иструм и градската му територия, ИИМВТ, VII, 147-152; *С. Султова.* Глинени лампи тип Бутово, ИИМВТ, VI, 129-137; Теракотови статуетки на Афродита от керамичния център в Бутово /Долна Мизия/, ИИМВТ, VII, 153-157; *П. Владкова.* Декоративни орнаменти върху глинени подноси от територията на Никополис ад Иструм, ИИМВТ, VI, 129-137
2. *Геров, Б.* Романизмът между Дунава и Балкана от Хадриан до Константин Велики, ч. 2, ГСУ ИФ, 47, 1950/52
3. *Султов, Б.* Римска военна диплома от с. Бутово, Велико търновски окръг /Долна Мизия/, Археология, 3, 1985, 38-41
4. Инв. No 768 А/ТОМ
5. Инв. No 2270 А/ТОМ и 2271 А/ТОМ - непубликуван материал
6. IL B, No 440
7. IL B, No 19; IGB, No 751,778,867
8. IL B, No 438, 40
9. IL B, No 342
10. IGB, No 678
11. *Султов, Б.* Павликенският край през античността. Сб. Павликени и Павликенският край, С., 1981, с. 40
12. *Султов, Б.* Римска ... с. 40
13. *Герасимов, Т.* Антични уреди от желязо за сигниране, ИАИ, XXII, 339-341
14. Lexikon der Antike, Berlin-Leipzig, 1969, p. 229
15. IL B, No 440
16. IL B, No 399; *Najdenova, V.* Une Plaque triangulaire de bronze Dolichenienne de Mesie Inferieure, Actas del XI Congreso International de Bronces Antiguos, Madrid, 1993, 315-322
17. IL B, No 409,423
18. *Тодоров, Я.* Паганизмът в Долна Мизия през първите три века сл. Хр., С., 1928, No 490
19. *Кузманов, Г.* Антични лампи, С., 1992, с. 29-32, обр. 174-207
20. *Sultov, B.*, цит. съч., с. 86, табл. XLIII, 3
21. *Петрович, П.* Палеографија римских натписа у Горној Мезији, Београд, 1975, 109-110
22. Пак там, 115-116; LXXI, н.96; Jahreshefte, IV, Weibl, н.6; Jahreshefte, VI Weibl., н. 18
23. *Sultov, B.*, цит. съч., с. 86, табл. XLIV, 5
24. Пак там, с. 67, табл. XXX, 4
25. Пак там, с. 62
26. Непубликуван материал от фонда на раздел Нумизматика при ИМ-В. Търново

27. Jahreshefte, IV, Weibl. n. 10; *Петрович, П.*, цит. съч., с. 109-110
28. Непубликуван материал от фонда на раздел Нумизматика при ИМ - В. Търново
29. *Кузманов, Г.*, цит. съч., с. 29, тип XXII
30. *Петрович, П.*, цит. съч., с. 109-110, 120
31. *Bechert, Tilmann*. Steindenkmaler und Gefäßinschriften, Duisburg, 1976, p. 92, 96, 102, 103; *Петрович, П.*, цит. съч., с. 116
32. *Кузманов, Г.*, цит. съч., с. 34
33. *Bechert, T.*, цит. съч., с. 98
34. Инв. No 3005 А/ТОМ, No 3020 А/ТОМ
35. *Петрович, П.*, цит. съч., с. 118
36. Пак там, с. 116-117
37. Непубликуван материал от фонда на раздел Нумизматика при ИМ - В. Търново

GRAPHITES ON CERAMIC ARTICLES FROM THE ANCIENT
CERAMIC CENTRES ON THE AREA OF NICOPOLIS AD
ISTRUM

/summary/

Pavlina Vladkova

At the archaeological studies of the ancient ceramic centres round Boutovo and Pavlikeni, which functioned during the II-III rd c. DC, there were found 14 pieces of earthen ware, lamps, terracotta, trays, moulds and building ceramics with graphites. Some of the graphites were made before baking the articles and others were scratched subsequently. Six of the graphites are in Old Greek language, six are in Latin, and on two of the articles there are signs and digits. Names can be found not only of manufacturers /Gaius Ficus/, but also of owners of the articles /Aurelius, Артеמידорос, Acinianus/, showing their Roman, Romanized or Greek origin. The inscription ΗΑΙΟΣ and the image of the Sunny God completes the notion about the religious cults popular for the region. On the basis of graphite on building ceramics the date of its manufacturing could be precisely dated - it's the reign of Gordian III /238-244/. The signs on moulds have significance not only for the technological process /the precise fitting of both halves/, but also for reporting and control of the articles being manufactured by the potter.